

Зовнішньоекономічна безпека держави також має відповідну структуру. На думку О.П. Горенко, зовнішньоекономічна безпека включає в себе зовнішньоекономічну безпеку у сфері руху товарів і сировини (зовнішня товарно-сировинна безпека), зовнішньоекономічну безпеку в сфері руху об'єктів інтелектуальної власності (зовнішня технологічна безпека) та зовнішньоекономічна безпека в області руху фінансових ресурсів (зовнішня фінансова безпека)¹⁰⁰.

А. Чесноков виділяє горизонтальні (соціальна, правова, фінансова, екологічна, кадрова) та вертикальні (експортна, імпортна і кредитно-інвестиційна) складові зовнішньоекономічної безпеки¹⁰¹.

Виходячи з положень Закону України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року за № 964-IV та методичних рекомендацій з визначення рівня економічної безпеки України, місце зовнішньоекономічної безпеки в системі національної безпеки та економічної безпеки держави показано на рисунку 1.2.

Висновки. В роботі розглянуто поняття «безпека», «національна безпека», «економічна безпека» та «зовнішньоекономічна безпека» з позиції різних авторів. Також проведене дослідження показало взаємозв'язок зовнішньоекономічної безпеки держави з економічною та національною безпекою.

1.7 Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства

Актуальність проблеми. Відкритість вітчизняної економіки зумовлює складність, динамічність і невизначеність зовнішнього середовища підприємств. Це зміщує акценти при формуванні стратегії підприємства з оптимізації економіко-фінансових і виробничих показників на забезпечення гнучкості, оперативності та адаптивності в умовах сучасної економіки. Вказані чинники,

¹⁰⁰ Горенко О.П. Совершенствование механизма обеспечения внешнеэкономической безопасности Российской Федерации: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.05/Моск. акад. эк-ки и права. – М., 2010. – 20с.

¹⁰¹ Чесноков А. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції України : автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.05.01 / А. В. Чесноков ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 19 с. – укр.

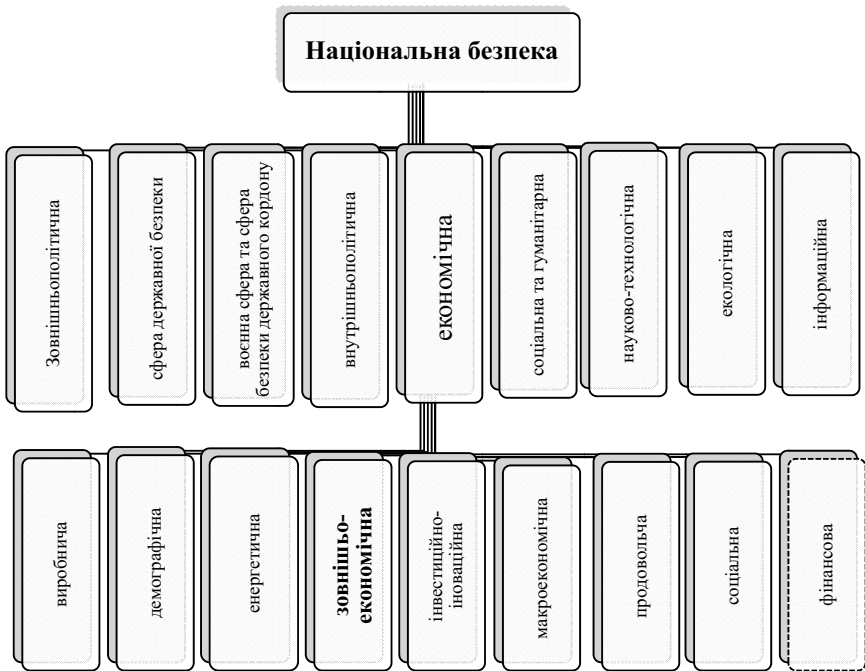

Рис. 1.2. Місце зовнішньоекономічної безпеки в системі національної безпеки держави

з одного боку, обумовлюють необхідність самоорганізації й розкриття потенціалу підприємства, а з іншого боку, роблять актуальною проблему його узгодження, забезпечення відповідності новим умовам господарюванням.

Гнучке реагування на зміни зовнішнього середовища та кон'юнктури ринку можливо реалізувати за допомогою організаційно-економічного механізму, який повинен сприяти мінімізації упущеної вигоди шляхом реалізації за його допомогою рішень, які сприяють якнайповнішій реалізації можливостей внутрішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблем забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них можна визначити Е. А. Олійника, О. І. Барановського, О. В. Ареф'єву, А. В. Козаченко, В.П. Пономарьова, А. Н. Ляшенко та інших. Аналіз літературних джерел свідчить

про відсутність єдності в поглядах вчених до визначення сутності та механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, що обумовлює подальше вивчення даної теми.

Разом з тим, загальновідомі підходи, щодо визначення механізму забезпечення економічної безпеки підприємства не розглядають системно економічні умови, які дозволять збалансувати інтереси взаємодіючих суб'єктів, і завдяки цьому підвищити рівень взаємної економічної безпеки.

Мета роботи – визначення механізму забезпечення економічної безпеки підприємства й умов взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сформульоване в роботі поняття економічної безпеки підприємства дозволяє стверджувати, що підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо його економічні інтереси гармонізовані з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища – споживачів, постачальників, конкурентів, інвесторів, держави та суспільства в цілому¹⁰². Гармонізація інтересів підприємства з інтересами взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища досягається за рахунок узгодження інтересів, що, залежно від статусу суб'єкта зовнішнього середовища, може мати різні форми.

Взаємодія підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища здійснюється за допомогою реалізації в зовнішньому оточенні функціональних видів діяльності. Серед суб'єктів зовнішнього середовища варто виділити, насамперед, державу, яка найбільшою мірою впливає на діяльність підприємства, регулюючи практично всі аспекти його діяльності в різних формах. Кожне підприємство обов'язково взаємодіє зі споживачами своєї продукції, а також з постачальниками необхідних ресурсів. Склад суб'єктів інфраструктури ринку багато в чому обумовлюється видом діяльності підприємства, його організаційно-правовою формою. Серед суб'єктів інфраструктури ринку виділяються загальні та спеціальні суб'єкти. Із загальних суб'єктів ключову роль відіграють, наприклад, банки. Для акціонерних товариств важливе значення мають фондова біржа та суб'єкти позабіржової торгової системи, фінансові посередники (торговці цінними паперами, інвестиційні фонди й компанії, трастові компанії). При цьому слід зазначити, що взаємодія підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища здійснюється в ринковому середовищі, одним з параметрів

102 Нагорна І.І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств: Дис. кандидата економічних наук: 08.00.04; - Захищена 23.01.2009; Затв. 07.08.2009. – О., 2009. – 233 с.

стану якого є наявність загальноекономічних ризиків, пов'язаних зі стадією розвитку економіки країни в цілому, з розвитком інфляційних процесів, рухом ставки банківського відсотка, з паритетом валют тощо. Як відомо, знизити загальноекономічні ризики в діяльності підприємства за допомогою відомих способів (диверсифікованість діяльності, передача ризиків та ін.) не завжди можливо особливо в умовах інформаційної економіки.

Взаємодія підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища може бути прямою й опосередкованою. Під прямою взаємодією розуміють безпосередні контакти підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, здійснювані тимчасово чи постійно, на документальній чи інформаційній основі, результати яких безпосередньо впливають на прибуток підприємства¹⁰³. Опосередкована взаємодія не припускає безпосередніх контактів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, діяльність яких, не маючи прямого впливу на оперативну діяльність підприємства, визначає стратегічно важливі рішення, ухвалені їх менеджментом. Слід зазначити, що хоч опосередкована взаємодія і не припускає безпосередніх контактів підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, вона впливає на результати діяльності підприємства, зокрема, на його прибуток. Найважливіша роль тут приділяється конкурентам підприємства. Значення опосередкованої взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища різко підвищується в зв'язку зі зростанням складності всієї системи суспільних відносин, що складають середовище менеджменту. Інтереси підприємства невід'ємні від їхніх суб'єктів, оскільки інтереси підприємства – це персоніфікована категорія. Інтересів узагалі не існує. У зв'язку з цим необхідно виділити суб'єкти інтересів підприємства в умовах інформаційної економіки. Персоніфікація суб'єктів інтересів підприємства, що диктується, обумовлена багатьма чинниками, у першу чергу, такими як форма власності на засоби виробництва і, відповідно, організаційно-правова форма діяльності підприємства, а також власне видом інтересів. Відповідно до зазначених чинників ієрархія суб'єктів інтересів підприємства може бути представлена в такий спосіб: власник засобів виробництва, керівництво підприємства, команда управління підприємством, персонал підприємства. У запропонованій ієрархії суб'єктів інтересів підприємства домінуючі позиції належать власнику засобів виробництва та керівництву підприємства. Така ієрархія суб'єктів інтересів підприємства спра-

103 Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280с.

ведлива для тих випадків, коли власник засобів виробництва чи керівництво підприємства здійснюють контроль над діяльністю підприємства, тобто одночасно є контролюючими суб'єктами. Контроль над підприємством розглядається як форма реалізації економічної влади на панування конкретної особи чи групи осіб і ґрунтується на використанні таких економічних категорій як власність, влада та право розпорядження доходами підприємства. Суб'єкт контролю формує систему інтересів підприємства і, отже, впливає на його економічну безпеку. Реальний контроль над діяльністю підприємства може здійснюватися сторонніми структурами, наприклад, кредиторами. Наявність такого суб'єкта контролю над діяльністю підприємства можна визначити за результатами аналізу його фінансового стану за допомогою показників питомої ваги довго- і короткострокових кредитів у структурі капіталу й оцінки структури кредиторів підприємства. Використання позикових засобів у великому обсязі може призвести до того, що реально діяльність підприємства протягом певного періоду контролюють власники позикових засобів. Крім того, реальна політика підприємства може формуватися й реалізовуватися поза сферою управління ним, наприклад, через різного роду консультативні та дорадчі органи. Саму по собі наявність контролюючого суб'єкта не можна вважати позитивним чи негативним чинником для діяльності підприємства. Важливим є збіг чи розбіжності інтересів контролюючого суб'єкта й підприємства. Якщо їхні інтереси збігаються, якщо контролюючий суб'єкт має в структурі капіталу підприємства значні за обсягом інвестиції, наприклад, у формі кредитів, якщо контролюючий суб'єкт зацікавлений у стійкому й динамічному розвитку підприємства, то тоді наявність контролюючого суб'єкта не можна вважати негативним чинником для розвитку підприємства.

Таким чином, забезпечення гармонізації економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища в умовах інформаційної економіки дозволить підприємству безпечно функціонувати. Будь-який з суб'єктів управління повинен керуватися алгоритмом, у результаті чого в нього буде сформовано набір інтересів, що дозволить забезпечити стійку економічну безпеку. Взаємодію та взаємозв'язок економічних інтересів підприємства і суб'єктів зовнішнього середовища в умовах інформаційної економіки схематично подано на рис. 1.3.

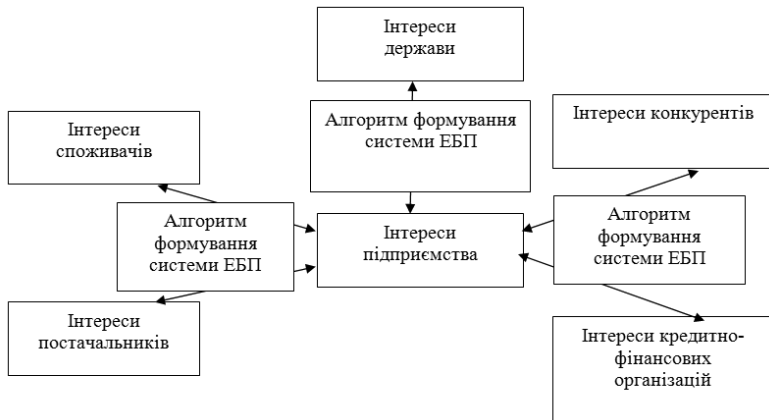

Рис. 1.3. Взаємозв'язок економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища

Далі необхідно оцінити вплив потенційних змін зовнішнього середовища на майбутні результати діяльності підприємства в цілому та його структурних підрозділів, тобто виявити те, як динаміка зовнішнього середовища впливає на внутрішнє. Наслідки можуть бути позитивними, тобто досягаються поставлені цілі та поліпшується результат його діяльності, або негативними, тобто збільшуються витрати, погіршуються результати, або те й інше (рис. 1.4).

Після цього для кожного можливого варіанта розвитку подій, пов'язаного з виявом дії того або іншого зовнішнього чи внутрішнього чинника, потрібно дати оцінку швидкості ухвалення рішень і часу отримання результату.

Швидкість ухвалення рішень (швидкість реагування) може бути класифікована таким чином:

- висока, якщо керівництво промислового підприємства повинне і може негайно реагувати на події;
- середня, якщо реакцію у відповідь можна відкласти до наступного планового періоду;
- низька, якщо за оцінками, які є, реакцію у відповідь можна відкласти на невизначено довгий термін або доти, поки не буде отримана більш точна оцінка ймовірних наслідків.

У кожному конкретному випадку в умовах інформаційної економіки зовнішні чинники мають бути розділені на неістотні, які можна виключити з подальшого розгляду, та істотні з високою, середньою й низькою швидкістю реагування. Таким чином, сильні сигнали розподіляються за ступенем важливості очікуваних наслідків.

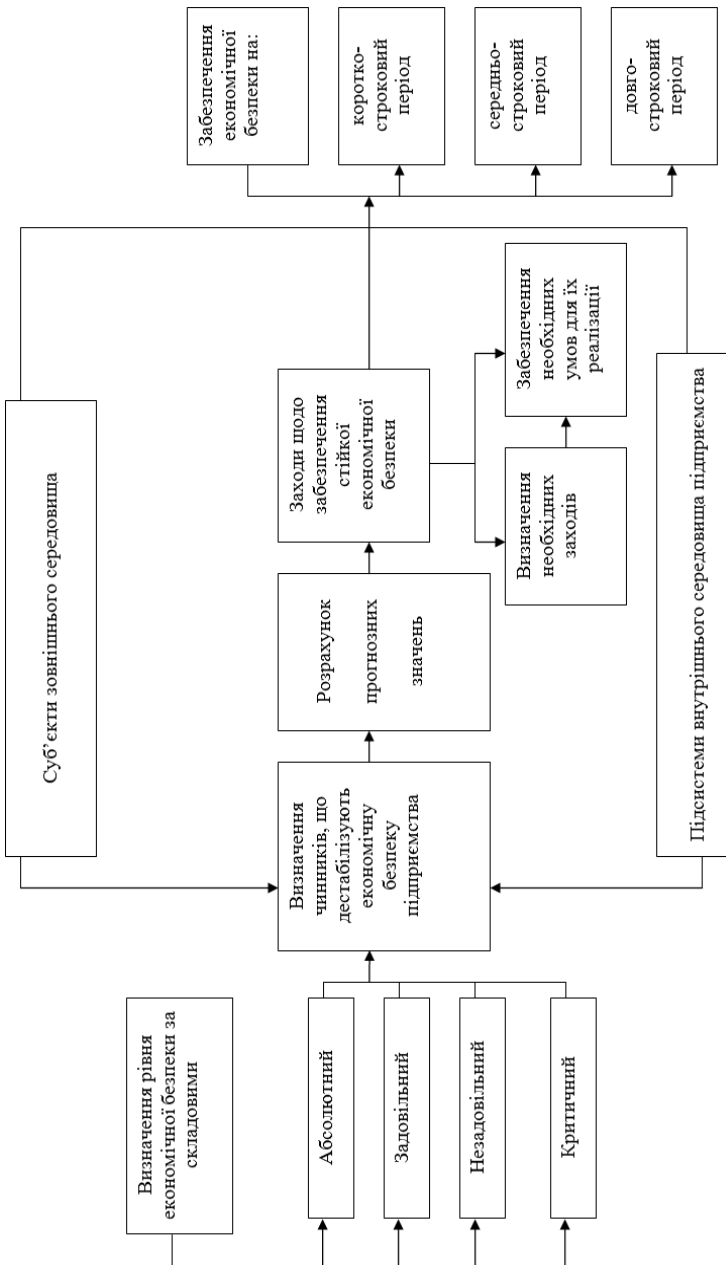

Рис 1.4. Алгоритм формування системи забезпечення стійкої економічної безпеки підприємства

У результаті одержують перелік ключових зовнішніх сигналів. У процесі користування з нього виключають сигнали, на які знаходяться відповіді, і вносять замість них нові. Така методика виявлення ключових зовнішніх чинників допомагає скоротити їх перелік, а також визначити пріоритети в межах наявних ресурсів.

В умовах зміни зовнішнього та внутрішнього середовища інформаційної економіки, реагування на зовнішні чинники необхідно об'єднати зі стратегічним плануванням. Результатами такого планування можуть бути:

- комплекс оперативних програм і кошторисів поточної діяльності, спрямований на виконання найближчих завдань;
- ряд стратегічних задач, представлених у вигляді програм змін.

Наступний етап аналізу зовнішніх чинників – вибір способу реагування на них.

Є істотна відмінність між проблемами, пов'язаними із зовнішніми чинниками, і проблемами, пов'язаними з внутрішніми чинниками. Перші потребують розробки програм черговості дій, тоді як другі повинні розв'язуватися на основі використання економічних і технічних засобів підприємств, резервів і фондів, які є в їх розпорядженні. Замість того, щоб чекати повної інформації, керівництву підприємства потрібно визначити, які послідовні кроки в плануванні можуть бути зроблені, якщо розвиток подій буде різним. У процесі надходження конкретної інформації будуть конкретизуватися й заходи у відповідь, кінцевою метою яких має стати або усунення загрози, або використання можливостей, що з'явилися. Як і у випадку із зовнішніми чинниками, наслідки дії внутрішніх чинників на результати діяльності регіону чи держави в цілому можуть бути позитивними або негативними.

Об'єктивні умови існування такі, що в інформаційній економіці нашої країни немає нічого, крім|крім| елементів і зв'язків між ними. На зміну кожного елемента, тобто суб'єкта або об'єкта (товару, послуги), і на зміну будь-якого зв'язку між елементами підприємство повинне адекватно реагувати. За такої постановки питання реакції механізму забезпечення підприємства повинні підпорядковуватися наведеним нижче принципам¹⁰⁴.

1. Принцип порівняльної переваги. Усі економічні параметри підприємства повинні бути не обов'язково оптимальними,

104 Копосов Г.А., Нагорная И.И. Принципы экономической безопасности предприятия // Збірник матеріалів II Міжнародної наукової конференції . 28-30 вересня 2005 року. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. –С. 98-103.

але мають бути обов'язково кращими, ніж у будь-якого іншого підприємства на даному ринку. Ринкова економіка організована таким чином, що ринок усуває слабких, тому для виживання на ринку досить перевищувати за економічними параметрами більшість підприємств.

2. Принцип актуальної переваги. Усі економічні параметри підприємства повинні бути відносно кращими на будь-якому відрізку часу, якої б величини не був цей відрізок. Підприємства в ринковій економіці завжди працюють в умовах гострого дефіциту часу, тому для виживання недостатньо мати перевагу протягом невизначеного проміжку часу, тим більше віддаленого, оскільки цей момент може минути або зовсім не настати. Для виживання необхідно мати перевагу на будь-який момент часу.

3. Принцип актуальної ліквідності. Сума зобов'язань підприємства перед усіма взаємодіючими з ним суб'єктами повинна бути меншою за суму зобов'язань перед підприємством на будь-якому відрізку часу, якої б величини не був цей відрізок. Для підприємства може скластися така ситуація – продукція конкурентоспроможна, обсяги виробництва оптимальні, прибуток стійкий, але воно знаходиться на межі банкрутства, оскільки сума поточних платежів значно перевищує суми поточних надходжень. У такій ситуації складно пояснити кредиторам, що в тебе є можливість розрахуватися в майбутньому, особливо тоді, коли кредитор зацікавлений у тому, щоб придбати твоє підприємство за безцінь, користуючись тимчасовою неплатоспроможністю.

4. Принцип відповідності. Будь-яка дія підприємства на будь-якому ринку, що входить у сферу життєдіяльності підприємства, повинна відповідати вимогам суспільства. Ринкова економіка створена таким чином, що в ній право на існування має все, що підвищує індивідуальну ефективність, але залишається тільки те, що підвищує суспільну ефективність. З цієї причини будь-яка дія підприємства, що завдає шкоди суспільній ефективності, рано чи пізно буде покарана.

5. Принцип необхідної і достатньої озброєності. На підприємстві повинно бути все необхідне для адекватної реакції на будь-яку дію (зовнішню або внутрішню) за умови мінімальної величини резервів.

6. Принцип володіння ринковою владою. Підприємство повинно володіти принаймні однією перевагою, що дозволяє істотно зменшувати власні витрати. Володіння ринковою владою завжди дає можливість впливати на параметри ринку й отримувати додатковий прибуток, тому прагнення до ринкової влади природне.

Виробники мають різну кваліфікацію, різний досвід роботи, різні зв'язки, різний талант і тому зобов'язані використовувати свої переваги для зниження витрат.

7. Принцип лідерства. Підприємство повинно постійно вдосконалювати свою діяльність, випереджаючи конкурентів. Високий ступінь рухливості капіталу на конкурентному ринку не дозволяє довго утримувати будь-яку перевагу, тому для виживання необхідні постійні нововведення, у тому числі й такі, що руйнують підприємство протягом тривалого відрізка часу. У останньому випадку прагнення конкурентів повторити досвід призведе їх до розорення.

8. Принцип достатньої інформованості. Підприємство повинно володіти вірогідною та своєчасною інформацією про майбутні зміни зовнішнього середовища.

9. Принцип мімікрії. Підприємство повинне організовувати свою діяльність так, щоб непоміченим на ринку. Підприємству необхідно постійно приховувати свої результати і справжні наміри, інакше воно стане привабливим об'єктом для атаки.

10. Принцип своєчасного згортання. Працюючи на тому або іншому ринку та при цьому зберігаючи свої позиції, підприємство зобов'язане шукати момент виходу з цього ринку.

Незмінність позицій на ринку свідчить про те, що частина наведених вище принципів життєдіяльності дотримується, а частину не вдається якісно реалізувати. У цьому випадку необхідно своєчасно піти з даного ринку, зберігши капітал, і спробувати реалізувати себе на будь-якому іншому ринку.

Висновки. Таким чином, сформульовані у роботі принципи забезпечення економічної безпеки підприємства, умови взаємозв'язку внутрішнього та зовнішнього середовища, їх економічні інтереси та їх механізм забезпечення є важливою умовою в умовах сучасної інформаційної економіки.

Разом з тим залишаються не повністю визначеними питання розробки адекватного організаційно-економічного механізму забезпечення стійкої економічної безпеки, без якого неможливо досягти виходу з кризи, стабілізувати економічне становище українських підприємств. Вони можуть бути предметом подальших наукових досліджень.